

ARVELDUSSÜSTEEMID JA SULARAHHA

Hinnastabiilsuse tagamise nurgakivi on toimiv tõhus finantssüsteem, mille olulisim eeldus on hästi toimivad ja tõhusad maksesüsteemid. Pankadevaheliste maksesüsteemide haldamine ja arendamine on Eesti Panga üks põhiülesandeid.

MAKSEKESKKONNA ARENDAMINE

Euroopa lõimumise tõttu on maksekeskkonna arendamisel võtnud **rahvusvaheline koostöö** ja **ühtlustatud strateegilised arengusuunad**. Ühtlustamise eesmärk on saavutada tõhusus nii liikmesriikides eraldi kui ka kogu Euroopa tasandil. Euroopa Keskpankade Süsteemi liikmena teeb Eesti Pank maksekeskkonna arendamisel tihedat koostööd Euroopa Keskpanga ja eurosüsteemi liikmetega.

Olulisim arendusprojekt oli Euroopa Keskpankade Süsteemi, sh Eesti Panga arendatud piiriülene ühisplatvormil töötav arveldussüsteem **TARGET2**. Uue süsteemi rakendamine toimus mitmes etapis. Esimesed liikmesriigid ühinesid süsteemiga selle käivitamisel 2007. aasta novembris, Eesti Pank ja mitu Eestis tegutsevat kommertsbanka¹ ühinesid TARGET2 osasüsteemiga TARGET2-Eesti 19. mail 2008. Uue piiriülese arveldussüsteemi rakendamisel lõpetati selle eelkäija, TARGETi tegevus.

Uuendatud süsteem on nii tehnoloogiliselt kui ka finantsiliselt tõhusam, sest töötab ühisplatvormil ja kõikidel euroala liikmesriikidel ei ole euroarveldusteks vaja ülal pidada oma kiirmaksete süsteeme. Finantsriskid on viidud miinimumini, sest TARGET2s arveldatakse keskpanga rahas – pangad saavad teha ülekandeid vaid ühisplatvormil olemasoleva raha arvelt. TARGET2 on töökindel ja turvaline arveldussüsteem. Lisaks tavaolukorras töökindluse tagamisele jätkab Eesti Pank

koostöös eurosüsteemi teiste keskpankadega ka 2009. aastal talitluspidevuse planeerimist ja testimist **talitluspidevuse tagamiseks finantskriiside ja operatsiooniliste kriiside** puhuks.

Piiriüleste **jaemaksete turul** on Eesti pangad Euroopa Maksenõukogu (EPC)² eestvedamisel teinud ettevalmistusi, et liikuda **Euroopa Liidu ühtse euromaksete piirkonna (SEPA)**³ suunas. Lisaks piiriülesele koostööle teevad komertspangad, Eesti Pank ja pangaliit riigisiselt koostööd EPC toimikonna raames. SEPA loomisel saaks euromakseid kogu Euroopas teha sama lihtsalt kui makseid oma kodumaal. Senise SEPA-suunalise liikumise tulemusena on mitu meie panka sõlminud SEPA krediidikorralduste tingimustele vastamise lepingu (*adherence agreement*) ning pakuvad 2008. aasta 28. jaanuarist alates SEPA krediidikorralduste standardite kohast üleeuroopalist jaemakse teenust. Aastal 2009 ootavad ees suuremad muutused, sest rakendatakse kõikidele liikmesriikidele kohaldatav makseteenuste direktiiv⁴ Eesti seadustikus ja kättesaadavaks tehakse SEPA otsekorraldusskeem. Teine suurem väljakutse on avalikkuse kaasamine seadusemuudatuste konsulteerimisprotsessi.

Riigisiselt avati 2008. aastal mitmele uuele välispanga filiaalile konto Eesti Pangas. Tehtud on ettevalmistusi liitumiseks pankadevaheliste arveldussüsteemidega. Seega on 2009. aastal oodata uusi tulijaid Eesti oluliste maksesüsteemide liikmeskonda.

Pankadevaheliste maksete arveldussüsteem

Eesti Pank haldab kolme pankadevaheliste maksete arveldussüsteemi: kroonimaksete arveldamiseks jaemaksete arveldussüsteemi ESTA ja

¹ Swedbank, SEB Pank, Nordea Pank, Sampo Pank, Eesti Krediidipank, Marfin Pank ja Tallinna Äripank.

² European Payments Council (EPC).

³ Single Euro Payments Area (SEPA).

⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 2007. aasta 13. novembri direktiiv 2007/64/EÜ makseteenuste kohta siseturul.

kiirmaksete süsteemi EP RTGS ning euromaksete arvelduseks piiriülest kiirmaksete arveldussüsteemi TARGET2-Eesti.

Pankadevaheliste maksete arveldussüsteemide vahendusel arveldatakse iga päev **98 500 makset** käibega **10 miljardit krooni**.

Eesti **jaemaksete arveldussüsteem ESTA** on kiiremaid kogu Euroopas. Maksete ülekandmine teises pangas olevale kontole toimub 10 korda arvelduspäeva jooksul. Pangakliendile tähendab see, et sõltuvalt makse algatamise ajast jõuab maksja algatatud makse saaja kontole 30–90 minuti jooksul. Jaemaksete arveldussüsteemi ESTA eripära on võimalus arveldada ka suure väärtusega makseid.

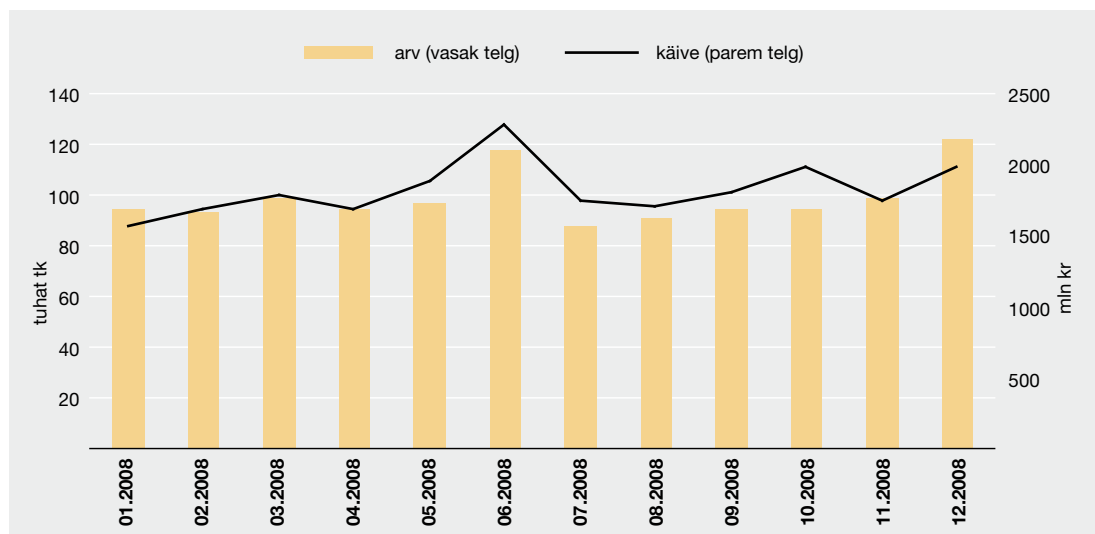
ESTA kliendisõbraliku funktsionaalsuse tõttu arveldatakse enamik riigisiseseid pankadevahelisi kroonimakseid ESTAs – **98 000 makset** päevas moodustab **99,7%** kõikidest pankadevahelistest maksetest. Jaemaksete süsteemi vahendusel arveldati keskmiselt **1,8 miljardit krooni** päevas. Nii maksete **arvu kui ka käibe kasvutrend jätkus**, arvu aastakasv on 10% ja

käibel vastavalt 21% (vt joonis 1). Makse keskmine suurus kasvas 2008. aastal 10%, olles 18 500 krooni.

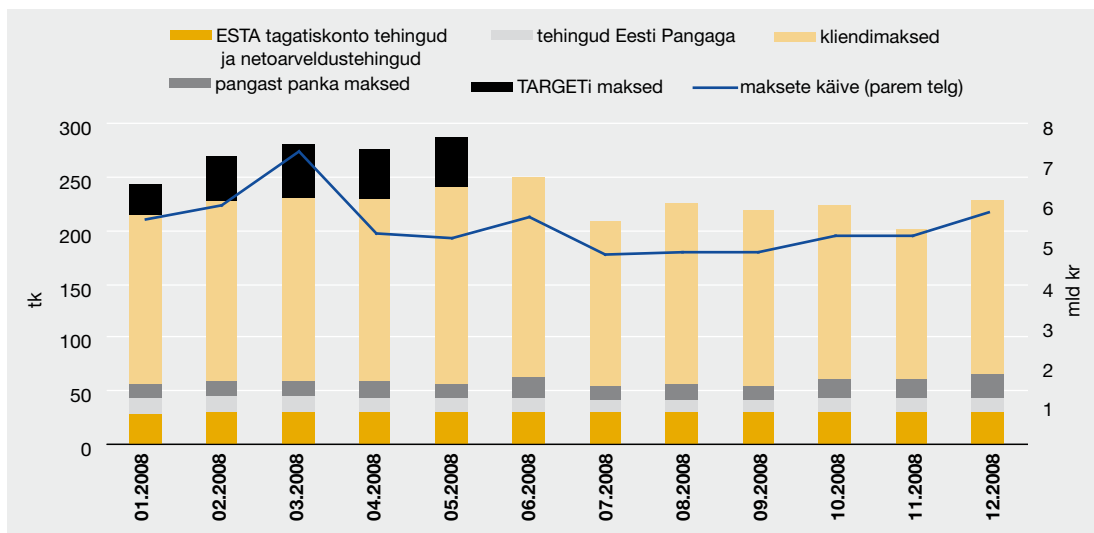
Reaalajalises kiirmaksete arveldussüsteemis EP RTGS toimub arveldus kohe, raha ülekanne ühest pangast teise toimub umbes viie minutiga.

EP RTGSis arveldatud maksete arv on aastaga 13% langenud. Maksete arvu vähenemise põhjus on reaalajalise kiirmaksete arveldussüsteemi EP RTGS struktuuri muudatus – piiriüleste euromaksete RTGSist ülekandmine TARGET2te. 2008. aastal arveldati keskmiselt 270 tehingut päevas (vt joonis 2). Pangaklientide algatatud kiirmakset moodustavad 62% kõikidest tehingutest, päevas arveldati keskmiselt 164 riigisisest kliendimakset keskmise suurusega 2,7 miljonit krooni.

Kiirmaksete keskmine käive oli 5,5 miljardit krooni päevas. Suurima osa käibest moodustavad pankade „kohustuslikud” makset – ESTA tagatiskonto tehingud (40%) ja pankade valuuta ostu-müügitehingud (30%). Eelmise aastaga võrreldes kasvas EP RTGSis arveldatud maksete käive 8%.

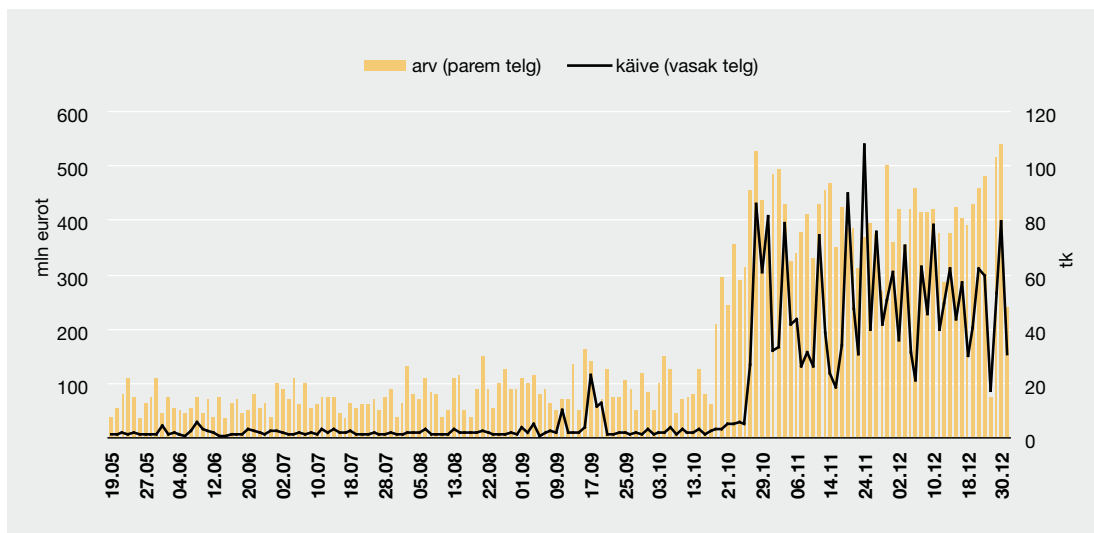
Joonis 1. ESTAs arveldatud maksete arv ja käive 2008. aastal päeva keskmisena

Joonis 2. EP RTGSis arveldatud maksete arv tehingutüüpide lõikes ja käive 2008. aastal päeva keskmisena

Piiriülese kiirmaksete arveldussüsteemi TARGET2-Eesti vahendusel arveldatud makstavate maksete arv oli selle töösoleku esimesel aastal valdavalt tagasihoidlik. TARGET2 kui euromaksete arvelduste alternatiivse kanali aktiivsemat kasutamist alustati 2008. aasta novemb-

ris-detsembris. Päeva keskmisena arveldati 35 makset väärtusega 80 miljonit eurot (1,3 miljardit krooni). TARGETi vahendusel aga laekus meie pankadele ja pangaklientidele iga päev keskmiselt 170 makset väärtusega 80 miljonit eurot (1,3 miljardit krooni).

Joonis 3. TARGET2-Eesti maksete arv ja käive 2008. aastal päeva keskmisena

SULARAHANÕUDLUSE RAHULDAMINE

Ringlusesse lastud pangatähed ja mündid ning nende struktuur

2008. aasta 31. detsembri seisuga oli sularaha ringluses 11 996,3 miljonit krooni (vt tabel 1). Sellest 1905,1 miljonit krooni ehk 15,9% oli Eestis tegutsevate krediitiasutuste ja hoiu-laenuühistute kassades ning 10 091,2 miljonit krooni ehk 84,1% käibes väljaspool krediitiasutusi ja hoiu-laenuühistuid.

2008. aastal suurenes ringluses oleva sularaha summa 234,2 miljoni krooni ehk 2,0% võrra. Kasv on suhteliselt väike võrreldes 2005.-2006. aastaga, kui ringluses oleva sularaha summa kasvas aastaga rohkem kui 10%. Ringluses oleva sularaha summa muutus peegeldab majandusarengut. Sealjuures on eriti tähelepanuväärne,

et 2008. aasta detsembris suurenes ringlus vaid 17,1 miljoni krooni võrra. See on väikseim detsembrikuu näitaja Eesti krooni taaskasutuselevõtust alates – tavapäraselt sesoonsusest tingitult detsembris ringluses oleva sularaha summa suureneb järsult (rohkem kui 200 miljoni krooni võrra).

Kuigi käibemüntide kogus ringluses kasvas jätkuvalt, oli kasvu kiirus oluliselt väiksem kui eelnevatel aastatel. Aasta lõpu seisuga oli ringluses 454,6 miljonit münti ehk iga Eesti elaniku kohta ligi 340 münti.

Ringluses oleva pangatähe arvestuslik keskmine väärtus jäi ligilähedasele 2007. aasta tasemele ja oli 2008. aasta lõpus 137 krooni. Ringluses oleva keskmise käibemündi arvestuslik väärtus oli 34 senti.

Tabel 1. Ringluses olevad pangatähed ja mündid aasta lõpu seisuga

Nimiväärtus	Summa (mln kr)				Arv (mln tk)			
	31.12.2005	31.12.2006	31.12.2007	31.12.2008	31.12.2005	31.12.2006	31.12.2007	31.12.2008
1 kroon	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6
2 krooni	29,6	33,5	38,5	39,6	14,8	16,8	19,2	19,8
5 krooni	43,1	47,8	49,5	49,9	8,6	9,6	9,9	10,0
10 krooni	77,5	85,6	94,3	95,0	7,7	8,6	9,4	9,5
25 krooni	207,1	225,4	233,4	232,8	8,3	9,0	9,3	9,3
50 krooni	46,6	49,0	54,4	52,1	0,9	1,0	1,1	1,0
100 krooni	1 122,4	1 180,1	1 193,1	1 165,2	11,2	11,8	11,9	11,7
500 krooni	8 450,3	10 001,2	9 942,5	10 194,6	16,9	20,0	19,9	20,4
Pangatähed kokku	9 981,2	11 627,3	11 610,3	11 833,9	73,1	81,3	85,4	86,3
5 senti	2,1	2,1	2,1	2,0	42,0	41,5	41,2	40,8
10 senti	12,3	13,4	14,6	15,2	123,2	134,4	146,0	152,1
20 senti	19,8	22,3	24,7	26,1	99,2	111,3	123,4	130,6
50 senti	19,1	22,1	25,1	27,2	38,2	44,1	50,2	54,4
1 kroon	52,9	61,0	69,7	74,8	52,9	61,0	69,7	74,8
5 krooni	8,3	8,5	9,0	9,4	1,7	1,7	1,8	1,9
Käibemündid kokku	114,6	129,4	145,1	154,9	357,1	394,1	432,3	454,6
Meenemündid	6,0	6,4	6,7	7,5	0,1	0,1	0,1	0,1
Kõik kokku	10 101,7	11 763,2	11 762,2	11 996,3				

Sularaha töötlemine ja ekspertiis

2008. aastal väljastas Eesti Pank krediidasutustele 12 897,5 miljonit Eesti krooni sularaha ning Eesti Panka tagastati 12 646,9 miljonit krooni ehk pisut rohkem kui 2007. aastal (vt tabel 2). Eesti Pangast väljastatud ja sinna tagastatud pangatähtede kogused on väiksema nimiväärtusega pangatähtede käibe languse tõttu märkimisväärselt vähenenud. Ka keskpangast väljastatud müntide kogus on tublisti kahanenud.

Kõik Eesti Panka tagastatud pangatähed sorteeritakse täisautomaatsete sorteerimismasinatega. Käibekõlbmatuks muutunud pangatähed hävitatakse, ringluskõlblikud suunatakse tagasi ringlusesse. 2008. aastal kõrvaldati ringlusest 31,2 miljonit pangatähte kogusummas 3016,3 miljonit krooni (vt tabel 3).

Võrreldes 2007. aastaga on käibekõlbmatuks arvatud pangatähtede kogus oluliselt suurenenud. Eelkõige on tegemist 25-, 100- ja 500kroonistega, mille puhul toimus ringluse uuendamine uue väljalaske pangatähtedega.

2008. aastal teostati Eesti Pangas ekspertiis 12 011-le krediidasutuste kaudu laekunud rikutud ja vigastatud pangatähele ja 2076 mündile. Ekspertiisides avastati 15 võltsimistunnustega pangatähte.

Eestis kokku tuvastati 2008. aastal 297 võltsitud pangatähte, mille ekspertiis teostati Kohtuekspertiisi ja Kriminialistika Keskuses. Sealjuures olid suurema osakaaluga 500krooniste pangatähtede võltsingud (48,1%). Arvestades ringluses olevate pangatähtede arvu (86,3 miljonit) on võltsingute arv suhteliselt tühine. Võltsitud münte 2008. aastal ei avastatud. Samuti ei esinenud sularaharingluses mingeid häireid.

Tabel 2. Sularaha liikumine Eesti Panga ja krediidasutuste vahel

Aasta	Summa (mln kr)		Arv (mln tk)			
	Eesti pangast väljastatud	Eesti Panka tagastatud	Eesti Pangast väljastatud		Eesti Panka tagastatud	
			Pangatähed	Mündid	Pangatähed	Mündid
2005	10 445,0	9 237,8	105,8	31,7	99,0	0,6
2006	12 399,0	10 732,5	118,6	37,5	110,4	0,7
2007	12 474,8	12 472,6	114,6	38,4	110,5	0,3
2008	12 897,5	12 646,9	102,0	24,7	101,1	2,6

Tabel 3. Ringlusest kõrvaldatud käibekõlbmatud pangatähed aasta lõpu seisuga

Nimiväärtus	Summa (mln kr)				Arv (mln tk)			
	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008
1 kroon	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
2 krooni	0,4	0,7	14,1	11,0	0,2	0,4	7,0	5,5
5 krooni	9,3	6,3	16,5	11,4	1,9	1,3	3,3	2,3
10 krooni	5,3	2,9	61,3	30,8	0,5	0,3	6,1	3,1
25 krooni	13,5	16,3	47,3	154,0	0,5	0,7	1,9	6,2
50 krooni	10,6	12,4	16,0	17,5	0,2	0,2	0,3	0,4
100 krooni	74,7	63,7	284,6	1 017,6	0,7	0,6	2,8	10,2
500 krooni	751,0	537,9	124,8	1 774,0	1,5	1,1	0,2	3,5
Kokku	864,7	640,2	564,6	3 016,3	5,6	4,5	21,8	31,2

Uute pangatähtede ja müntide ettevalmistamine

2008. aastal lasti ringlusesse uue, 2007. aasta väljalaske 25-, 100- ja 500kroonised pangatähed. Need tarnis Eesti Pangale Saksamaal asuv Giesecke & Devrient pangatähtede trükikoda.

Lisaks hankis keskpank uusi 2krooniseid (tootja Giesecke & Devrient) ja 10krooniseid (tootja De La Rue Suurbritanniast).

Jätkus ka uute käibemüntide hankimine: 10- ja 20sendised mündid hangiti Saksa rahapajalt Staatliche Münze Berlin ja 50sendised Prantsuse rahapajalt Monnaie de Paris.

2008. aasta veebruaris lasi Eesti Pank ringlusse Eesti Vabariigi 90. aastapäevale pühendatud 10kroonise hõbemündi, 50kroonise kuldmündi ja 100kroonise plaatinamündi. Mündid vermis Soomes asuv Suomen Rahapaja Oy. Hõbemündi kujundas Heino Prunsveld ning selle tagaküljel on tamm, mida kutsutakse Eduard Wiiralti gravüüri „Viljandi maastik” järgi Wiiralti tammeks. Jaano Esteri kujundatud kuldmündi tagaküljel on tuulik. Teadaolevalt pärinevad esimesed tuuleveskid Eestis juba 14. sajandist. Tiit Jürna kujundatud Eesti esimese plaatinamündi tagaküljel on Eesti rahvuslinnud suitsupääsukesed. Kõikide meenemüntide esikülje põhielemendiks on Eesti Vabariigi vapp.

2008. aasta juunis lasi Eesti Pank ringlusse Eesti Vabariigi 90. juubeliaastale pühendatud 1kroonise käibemündi ja 10kroonise meenepangatähe. Uus 1kroonine münt on oma koostiselt, mõõtudel ja kaalult samane senise 1kroonisega. Eri-nevuseks on kunstnik Jaan Meristo kujundatud tagakülge, millel on Eesti Vabariigi 90. aastapäeva logo. Mündid valmistas Staatliche Münze Berlin.

Kolleksionääridele mõeldud meenepangatähe kujundamisel lähtuti nii praegu kui ka sõjaeelses Eestis käibiva 10kroonise kujundusest. Meenepangatähe esikülge on koopia Günther Reindorffi kujundatud sõjaeelse 10kroonise esiküljest. Esikülje tegemisel olid aluseks 1940. aasta 10kroonise originaaltrükiplaadid, mis leiti 2000. aastal Eesti Panga varahoidlast riigialusest peidikust. Tõenäoliselt olid plaadid sinna peidetud pärast Eesti okupeerimist 1940. aastal ja oleksid tegelikult pidanud hävitatama. Meenepangatähe tagakülge pärineb praeguselt Vladimir Taigeri kujundatud 10krooniselt, millel on Tamme-Lauri tamm. Meenepangatähed trükkis De La Rue pangatähtede trükikoda. Meenepangatäht koos Eesti Vabariigi 90. juubeliaasta 1kroonise käibemündiga on pakendatud esitlusvihikusse.

2008. aasta juuli lõpus lasi Eesti Pank ringlusse suveolümpiamängudele pühendatud hõbedast 10kroonise meenemündi. Selle esiküljel on fragment Pekingi olümpiastaadioni konstruktsioonist ja Eesti Olümpiakomitee logo. Mündi tagakülje põhielemendiks on Eesti Vabariigi suur riigivapp. Mündi kujundas Tiiu Kirsipuu ning need vermis Suomen Rahapaja Oy.